

कौशल ञुध

व्यवसायिक शिक्षण
धोरण ढ ढाटे प्रवृत्ति पुस्तक

0685

विद्यया ढ ढृतमश्नुते

एन सी ई आर टी
NCERT

राष्ट्रीय शैक्षिक अनुसंधान और प्रशिक्षण परिषद्
NATIONAL COUNCIL OF EDUCATIONAL RESEARCH AND TRAINING

0685 – કૌશલ્ય બોધ

વ્યવસાયિક શિક્ષણ ધોરણ ૬ માટે પ્રવૃત્તિ પુસ્તક

ISBN 978-93-5292-632-9

પ્રથમ આવૃત્તિ

જુલાઈ 2024 અષાઢ 1946

PD 500T HK

© રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અનુસંધાન અને પ્રશિક્ષણ
પરિષદ, ૨૦૨૪

₹ 65.00

80 GSM પેપર પર પ્રિન્ટેડ NCERT
વોટરમાર્ક

પ્રકાશન ખાતે પ્રકાશિત સચિવ દ્વારા વિભાગ,
રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અનુસંધાન અને પ્રશિક્ષણ
પરિષદ, શ્રી અરવિંદો માર્ગ, નવી દિલ્હી
૧૧૦ ૦૧૬ અને એલપીપી પ્રિન્ટ પેકેજિંગ પ્રા.લિ.,
૨૮/૧/૧૦, સાઇટ-૪, સાહિબાબાદ ઔદ્યોગિક
વિસ્તાર, સાહિબાબાદ, જિલ્લો ગાઝિયાબાદ,
ઉત્તર પ્રદેશ ખાતે મુદ્રિત.

બધા અધિકારો આરક્ષિત

- આ પ્રકાશનનો કોઈ પણ ભાગ પ્રકાશકની પરવાનગી વિના કોઈ પણ સ્વરૂપમાં અથવા કોઈ પણ રીતે, ઇલેક્ટ્રોનિક, મિકેનિકલ, ફોટોકોપીંગ, રેકોર્ડિંગ અથવા અન્ય રીતે પુનઃઉત્પાદિત, પુનઃપ્રાપ્તિ પ્રણાલીમાં સંગ્રહિત અથવા પ્રસારિત કરી શકાતો નથી.
- આ પુસ્તક એ શરતને આધીન વેચવામાં આવે છે કે જેમાં તે પ્રકાશિત થાય છે તે સિવાયના કોઈપણ બાઇન્ડિંગ અથવા કવરમાં તે પ્રકાશકની સંમતિ વિના વેપાર દ્વારા ધિરાણ, ફરીથી વેચાણ, ભાડે અથવા અન્યથા નિકાલ કરવામાં આવશે નહીં.
- આ પ્રકાશનની સાચી કિંમત આ પૃષ્ઠ પર છાપવામાં આવેલી કિંમત છે. રબર સ્ટેમ્પ અથવા સ્ટીકર અથવા અન્ય કોઈપણ માધ્યમ દ્વારા સૂચવવામાં આવેલી કોઈપણ સુધારેલી કિંમત ખોટી છે અને તે અસ્વીકાર્ય હોવી જોઈએ.

ઓફિસ ઓફ ધ પબ્લિકેશન
વિભાગ, એનસીઈઆરટી

NCERT કેમ્પસ
શ્રી અરવિંદો માર્ગ
નવી દિલ્હી 110 016

ફોન : 011-26562708

108, 100 ફૂટ રોડ
હોસ્કાકેરે હલ્લી વિસ્તરણ
બનાશંકરી IIII સ્ટેજ
બેંગલુરુ 560 085

ફોન : 080-26725740

નવજીવન ટ્રસ્ટ બિલ્ડિંગ
પી.ઓ. નવજીવન
અમદાવાદ 380 014

ફોન : 079-27541446 ફોન

CWC કેમ્પસ
ઓ.પી.પી. ધનકલ બસ સ્ટોપ
પાનીહાટી
કોલકાત India. kgm 700 114

ફોન : 033-25530454

CWC સંકલ્પ
માલીગાંવ
ગુવાહાટી 781 021

ફોન : 0361-2674869 ફોન

પ્રકાશન ટીમ

અધ્યક્ષ, પ્રકાશન વિભાગ	: અનૂપ કુમાર રાજપૂત
મુખ્ય ઉત્પાદન અધિકારી	: અર્જુન ચિત્કારા
મુખ્ય સંપાદક (પ્રભારી)	: બિજાન સુતાર
મુખ્ય વ્યાપાર પ્રબંધક	: અમિતાભ કુમાર
સંપાદક	: હેમંત કુમાર
ઉત્પાદન અધિકારી	: જહાં લાલ

આવરણ

લોહિતા કુર્માલા, સિલજા
બંસરિયાર,
સુસ્નાતા પૌલ

ચિત્રાંકન

મોનામી રોય, વિદ્યા કમલેશ,
સુસ્નાતા પૌલ, સિલજા
બંસરિયાર, પલ્લક શર્મા, નાનિત
બી.એસ.

પ્રસ્તાવના

રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ ૨૦૨૦માં દેશમાં શિક્ષણની એક એવી પ્રણાલીની કલ્પના કરવામાં આવી છે જે ભારતીય નૈતિકતામાં મૂળ ધરાવે છે અને માનવ પ્રયત્નો અને જ્ઞાનના તમામ ક્ષેત્રોમાં તેની સભ્યતાની સિદ્ધિઓ ધરાવે છે, તે જ સમયે વિદ્યાર્થીઓને એકવીસમી સદીની સંભાવનાઓ અને પડકારો સાથે રચનાત્મક રીતે જોડાવા માટે તૈયાર કરે છે. આ મહત્વાકાંક્ષી દૃષ્ટિકોણ માટેનો આધાર રાષ્ટ્રીય પાઠ્યચર્યા રૂપરેખા- શાળા શિક્ષણ (એન.સી.એફ.-એસ.ઈ.) ૨૦૨૩ દ્વારા તમામ તબક્કે અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોમાં સારી રીતે નક્કી કરવામાં આવ્યો છે. વિદ્યાર્થીઓની આંતરિક ક્ષમતાઓને પોષ્યા બાદ અને માનવ અસ્તિત્વની પાંચેય કક્ષાઓને સ્પર્શ્યા બાદ, પાયાના અને પ્રારંભિક તબક્કામાં પંચકોષે મધ્ય તબક્કે તેમના શિક્ષણની વધુ પ્રગતિ માટેનો માર્ગ મોકળો કર્યો છે. આમ, મધ્ય તબક્કો પ્રારંભિક અને દ્વિતીયક તબક્કાઓ વચ્ચે સેતુનું કામ કરે છે, જે ધોરણ ૬ થી ૮, ત્રણ વર્ષ સુધી ફેલાયેલો છે.

મધ્ય તબક્કે, એન.સી.એફ.-એસ.ઈ.૨૦૨૩, વિદ્યાર્થીઓને તેમના જીવનમાં આગળ વધવાની સાથે, વૃદ્ધિ માટે જરૂરી કુશળતાથી સજ્જ કરવાનું લક્ષ્ય રાખે છે. તે તેમની વિશ્લેષણાત્મક, વર્ણનાત્મક અને કથનાત્મક ક્ષમતાઓને વધારવાનો અને તેમની રાહ જોઈ રહેલા પડકારો અને તકો માટે તેમને તૈયાર કરવાનો પ્રયાસ કરે છે. ત્રણ ભાષાઓના નવ વિષયોને આવરી લેતો વૈવિધ્યસભર અભ્યાસક્રમ, જેમાં ભારત મૂળની ઓછામાં ઓછી બે ભાષાઓ, વિજ્ઞાન, ગણિત, સામાજિક વિજ્ઞાન, કલા શિક્ષણ, શારીરિક શિક્ષણ અને સુખાકારી અને વ્યાવસાયિક શિક્ષણનો સમાવેશ થાય છે, તે તેમના સર્વગ્રાહી વિકાસને પ્રોત્સાહન આપે છે.

આવી પરિવર્તનશીલ શીખવાની સંસ્કૃતિમાં કેટલીક આવશ્યક પરિસ્થિતિઓની જરૂર હોય છે. તેમાંનું એક એ છે કે વિવિધ અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોમાં યોગ્ય પાઠ્યપુસ્તકો હોવાં જોઈએ, કારણ કે આ પાઠ્યપુસ્તકો વિષયવસ્તુ અને શિક્ષણશાસ્ત્ર વચ્ચે મધ્યસ્થી કરવામાં કેન્દ્રીય ભૂમિકા ભજવશે - આ એક એવી ભૂમિકા છે જે પ્રત્યક્ષ શિક્ષણ અને સંશોધન અને તપાસ માટેની તકો વચ્ચે ન્યાયપૂર્ણ સંતુલન સ્થાપિત કરશે. અન્ય શરતોમાં, વર્ગખંડની વ્યવસ્થા અને શિક્ષકની તૈયારી અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોની અંદર અને સમગ્ર ક્ષેત્રમાં વૈચારિક જોડાણો સ્થાપિત કરવા માટે નિર્ણાયક છે. રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અનુસંધાન અને પ્રશિક્ષણ પરિષદ, તેના તરફથી, વિદ્યાર્થીઓને આવા ઉચ્ચ ગુણવત્તાવાળા પાઠ્યપુસ્તકો પ્રદાન કરવા માટે પ્રતિબદ્ધ છે. આ હેતુ માટે રચવામાં આવેલા વિવિધ અભ્યાસક્રમ વિસ્તાર જૂથો, જેમાં નોંધપાત્ર વિષય નિષ્ણાતો, શિક્ષણવિદો અને અભ્યાસ કરતા શિક્ષકોનો સમાવેશ થાય છે, તેઓએ આવા પાઠ્યપુસ્તકો વિકસાવવા માટે તમામ શક્ય પ્રયત્નો કર્યા છે.

કૌશલ બોધ, ધોરણ 6 માટે વ્યાવસાયિક શિક્ષણ - પ્રવૃત્તિ પુસ્તક, આમાંનું એક છે. તેની સામગ્રીમાં ત્રણ કાર્ય સ્વરૂપો - જીવન સ્વરૂપો, મશીનો અને ઉપકરણો અને માનવ સેવાઓ સાથે સંબંધિત પરિયોજનાઓનો સમાવેશ થાય છે. આ પરિયોજનાઓ વિદ્યાર્થીઓને પારિસ્થિતિકીય સંવેદનશીલતા, લિંગ સંવેદનશીલતા, ડિજિટલ કુશળતા અને જીવન કૌશલ્યોની સાથે જ્ઞાન, કુશળતા, દૃષ્ટિકોણ અને મૂલ્યો વિકસાવવામાં મદદ કરશે. બધા જ વ્યવહારુ હેતુઓ માટે, મારા મતે, તે તેના અભ્યાસક્રમના ધ્યેયોમાં સફળ થયું છે: પ્રથમ, પરિયોજનાની યોગ્ય પસંદગી દ્વારા વિદ્યાર્થીઓમાં કુદરતી જિજ્ઞાસાને પ્રોત્સાહન આપવું; અને બીજું, તેમની વચ્ચે સંચાર, સર્જનાત્મકતા, નિર્ણાયક વિચારસરણી અને હરિત કૌશલ્ય અને વ્યાવસાયિક કૌશલ્યો જેવી મુખ્ય દક્ષતાઓ, જેમ કે ઉપકરણોનો ઉપયોગ, અને વિવિધ પ્રવૃત્તિઓને બુદ્ધિપૂર્વક તૈયાર કરીને ઉત્પાદનોની ભાત અને વિકાસ માટેની પ્રક્રિયાઓ વિકસાવવી, જેથી અર્થપૂર્ણ સંદર્ભોમાં સામગ્રી અને શિક્ષણશાસ્ત્રને એકીકૃત રીતે સંકલિત કરી શકાય. જો કે, આ પાઠ્યપુસ્તક ઉપરાંત, આ તબક્કે વિદ્યાર્થીઓને વિવિધ અન્ય શિક્ષણ સંસાધનોનું અન્વેષણ કરવા માટે પણ પ્રોત્સાહિત કરવું જોઈએ. શાળા પુસ્તકાલયો, પ્રયોગશાળાઓ અને કાર્યશાળાઓ આવા સંસાધનો ઉપલબ્ધ કરાવવામાં નિર્ણાયક ભૂમિકા ભજવે છે. આ ઉપરાંત વાલીઓ અને શિક્ષકોની ભૂમિકા પણ વિદ્યાર્થીઓને માર્ગદર્શન આપવામાં અને પ્રોત્સાહિત કરવામાં અમૂલ્ય બની રહેશે. આ સાથે, હું આ પ્રવૃત્તિ પુસ્તકના વિકાસમાં સંકળાયેલા તમામ લોકોનો આભાર વ્યક્ત કરું છું અને આશા રાખું છું કે તે તમામ હિતધારકોની અપેક્ષાઓને પૂર્ણ કરશે. સાથે જ, હું આગામી વર્ષોમાં વધુ સુધારણા માટે તેના તમામ વાચકો પાસેથી સૂચનો અને પ્રતિસાદ પણ આમંત્રિત કરું છું.

દિનેશ પ્રસાદ સકલાની
નિયામક

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અનુસંધાન અને પ્રશિક્ષણ પરિષદ-

નવી દિલ્હી
જુલાઈ, 2024

પુસ્તક વિશે

કૌશલ બોધ, વ્યાવસાયિક શિક્ષણ - પ્રવૃત્તિ પુસ્તક, ધોરણ 6- એ રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (એનઇપી) 2020 અને રાષ્ટ્રીય પાઠ્યચર્યા રૂપરેખા- શાળા શિક્ષણ (એનસીબીએફ-સેઝ) 2023 ના દ્રષ્ટિકોણ સાથે સુસંગત રીતે વિકસાવવામાં આવી છે.

રાષ્ટ્રીય પાઠ્યચર્યા રૂપરેખા 2023 (એનસીએફ-સેઝ 2023) માં, કાર્યને ત્રણ વ્યાપક સ્વરૂપો હેઠળ વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યું છે: જીવન સ્વરૂપો સાથે કામ કરવું, મશીનો અને ઉપકરણો સાથે કામ કરવું અને માનવ સેવાઓમાં કાર્ય કરવું. આ તબક્કે હેતુ કાર્યના ત્રણ સ્વરૂપોમાં વર્ગીકૃત પ્રવૃત્તિઓની વિશાળ શ્રેણી દ્વારા વિદ્યાર્થીઓને વ્યાવસાયિક સંપર્ક પૂરો પાડવાનો છે. આ હાંસલ કરવા માટે, વિદ્યાર્થીઓ પાસે અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે કે તેઓ ધોરણ ૬ થી ૮ માં નવ પરિયોજનાઓ હાથ ધરે, એટલે કે, દરેક ધોરણમાં ત્રણ પરિયોજનાઓ અને કાર્યના દરેક સ્વરૂપમાંથી એક પરિયોજના હાથ ધરે.

મધ્યમ તબક્કા માટે વિકસિત લખાણ સામગ્રી બાળકોને પ્રારંભિક તબક્કાથી સારી રીતે આગળ લઈ જશે. પાઠ્યપુસ્તક વિકસાવતી વખતે અભ્યાસક્રમના ધ્યેયો, કુશળતા અને શીખવાના પરિણામો એ માર્ગદર્શક સિદ્ધાંતો રહ્યા છે. પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં આપવામાં આવેલા નીચેના અભ્યાસક્રમના લક્ષ્યાંકોમાં વિવિધ પ્રકારની કુશળતાને આવરી લેવામાં આવી છે.

સીજી-1: કાર્ય અને તેની સાથે સંકળાયેલી સામગ્રી કે પ્રક્રિયાઓના ઊંડાણપૂર્વકના મૂળભૂત કૌશલ્યો અને આનુષંગિક જ્ઞાનનો વિકાસ કરે છે.

સીજી-2: કાર્યની દુનિયામાં વ્યાવસાયિક કૌશલ્યો અને વ્યવસાયોનાં સ્થાન અને ઉપયોગિતાને સમજે છે;

સીજી-3: તમામ ક્ષેત્રોમાં કામ કરતી વખતે આવશ્યક મૂલ્યોનો વિકાસ કરે છે; અને

સીજી-4: ધરને ચલાવવા અને તેમાં યોગદાન આપવા માટે મૂળભૂત કુશળતા અને સંલગ્ન જ્ઞાનનો વિકાસ કરે છે.

ઉપરોક્ત અભ્યાસક્રમના લક્ષ્યોને આવરી લેવા માટે પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં છ સચિત્ર પરિયોજનાઓનો સમાવેશ થાય છે, જે દરેક પ્રકારના કામ માટે બે છે. એક પ્રોજેક્ટ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા લેવામાં આવી શકે છે અથવા પ્રાધાન્યરૂપે, શાળા સ્થાનિક વિચારણાઓના આધારે અન્ય પરિયોજનાઓ તૈયાર કરી શકે છે. સચિત્ર પરિયોજનાઓ નીચે મુજબ વર્ણવવામાં આવ્યા છે:

પરિયોજના ૧ તે શાળા રસોડાનો બગીચો વિકસાવવા પર છે. વિદ્યાર્થીઓ શાળાના મેદાનમાં અથવા વાસણોમાં રસોડાનો બગીચો બનાવવા અને તેની જાળવણીમાં જોડાશે. તેઓ જૈવિક ખેતીના મહત્વ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરીને ક્ષેત્રની મુલાકાતો અને હાથથી શીખવા દ્વારા વિવિધ કૃષિ પદ્ધતિઓ વિશે શીખશે.

પરિયોજના ૨ જૈવવિવિધતા વિવરણિકા તૈયાર કરવા પર છે. વિદ્યાર્થીઓ શાળા પરિસરમાં અથવા નજીકના વિસ્તારોમાં જીવની વિવિધતાનો અભ્યાસ કરશે અને વિવિધ જીવંત વસ્તુઓનું દસ્તાવેજીકરણ કરશે. તેઓ વનસ્પતિ, પ્રાણીઓ અને જંતુઓની વિવિધ પ્રજાતિઓને ઓળખવાનું શીખી જશે, પારિસ્થિતિકી તંત્રમાં તેમની ભૂમિકાને સમજશે. આ પરિયોજના તેમની નિરીક્ષણાત્મક કુશળતાઓ, જૈવવિવિધતા વિશેનું જ્ઞાન અને સંરક્ષણના મહત્વમાં વધારો કરશે. તે પર્યાવરણીય કારભારીની ભાવના અને કુદરતી નિવાસસ્થાનોના સંરક્ષણના મહત્વને પણ ઉત્તેજીત કરશે.

પરિયોજના ૩ નિર્માતા કુશળતા પર છે. આ પરિયોજનામાં, વિદ્યાર્થીઓ રમકડાં બનાવવા અને સાયકલની જાળવણી જેવી વિવિધ વ્યાવહારિક પ્રવૃત્તિઓને કાર્યાન્વિત કરશે. તેઓ કાર્યાત્મક અથવા કલાત્મક વસ્તુઓ બનાવવા, સર્જનાત્મકતાને પ્રોત્સાહન આપવા, સમસ્યા-નિરાકરણ અને તકનીકી કુશળતાઓ બનાવવા માટે સાધનો અને ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવાનું શીખશે. આ પરિયોજના નવીનતા, જટિલ વિચારસરણી અને સૈદ્ધાંતિક જ્ઞાનના વ્યવહારિક ઉપયોગને પ્રોત્સાહિત કરશે, વિદ્યાર્થીઓને રચના (ડિઝાઇન), આભિયાંત્રિકી (એન્જિનિયરિંગ) અને ઉત્પાદનમાં સંભવિત કારકિર્દી માટે તૈયાર કરશે.

પરિયોજના ૪ એનિમેશન અને રમત પર છે. તે વિદ્યાર્થીઓને ડિજિટલ સર્જનાત્મકતાની મૂળભૂત બાબતોનો પરિચય આપશે. તેઓ એનિમેશન અને ગેમ્સની ડિઝાઇન અને વિકાસ કરવાનું, કોડિંગ, ગ્રાફિક ડિઝાઇન અને કથા-કથન (સ્ટોરી-ટેલિંગ) માં કુશળતા પ્રાપ્ત કરવાનું શીખશે. આ પરિયોજના તેમની ટેકનોલોજિકલ નિપુણતા, સર્જનાત્મકતા અને તાર્કિક વિચારસરણીમાં વધારો કરશે.

પરિયોજના ૫ શાળા સંગ્રહાલય પર છે. તે વિદ્યાર્થીઓને તેમના પરિવાર અને સમુદાયના ઇતિહાસ, સંસ્કૃતિ અને સિદ્ધિઓને પ્રદર્શિત કરતા પ્રદર્શનો બનાવવા અને સંચાલિત કરવાની કુશળતા વિકસાવવામાં મદદ કરશે. તેઓ સંશોધન, દસ્તાવેજીકરણ અને પ્રસ્તુતિ કૌશલ્ય વિશે શીખશે. આ પરિયોજના વારસા માટે પ્રશંસા કેળવશે, સંગઠનાત્મક કૌશલ્યોમાં વધારો કરશે અને જૂથકાર્યને પ્રોત્સાહન આપશે. તે વિદ્યાર્થીઓને તેમની સર્જનાત્મકતા વ્યક્ત કરવા અને તેમના પરિવાર અને સમુદાય સાથે જોડાવા માટે એક મંચ પણ પ્રદાન કરશે.

પરિયોજના 6 આગ વિના રસોઈ બનાવવાની પ્રક્રિયા પર છે. આ પરિયોજનામાં વિદ્યાર્થીઓ ઉષ્મા-સ્ત્રોતનો ઉપયોગ વગર પૌષ્ટિક ભોજન તૈયાર કરવાની કળાની શોધ કરશે. તેઓ પોષણ, ખાદ્ય સુરક્ષા અને રાંધણ સર્જનાત્મકતા વિશે શીખશે. આ પરિયોજના તેમને વ્યવહારુ જીવન કૌશલ્યો, તંદુરસ્ત આહારનું મહત્વ અને કટોકટીમાં અથવા મર્યાદિત સંસાધનો સાથે ભોજન તૈયાર કરવાની ક્ષમતા શીખવશે. તે જૂથકાર્ય અને રસોઈના આનંદને પણ પ્રોત્સાહિત કરશે.

ભારતીય જ્ઞાન વ્યવસ્થા, મૂલ્યો, વારસો, લિંગ સંવેદનશીલતા અને સર્વસમાવેશકતા જેવી કોસ-કટિંગ થીમ્સ (પરસ્પર અલગ અને સ્વતંત્ર વિષયો)ને તમામ પરિયોજનામાં સંકલિત કરવામાં આવી છે. વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ હેઠળ સમાવિષ્ટ પ્રતિબિંબિત અને વિચારપ્રેરક પ્રશ્નો આકર્ષક છે અને તેઓ મૂલ્યાંકનની સાથે સાથે આનંદકારક શિક્ષણને શીખવા માટે પ્રોત્સાહન આપે છે શિક્ષણને વધારવા માટે સંદર્ભનું નિરૂપણ કરતા ચિત્રોની રચના કરવામાં આવી છે. પ્રવૃત્તિઓની સમજણનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે પાઠગત પ્રશ્નોનો પણ સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. 'વિચારો અને જવાબ આપો' માં આપવામાં આવેલા પરિયોજનાના પ્રશ્નોના અંતની રચના વિવેચનાત્મક વિચારસરણી, તર્ક, પ્રતિભાવ અને વિશ્લેષણને પ્રોત્સાહિત કરવા માટે કરવામાં આવી છે.

વિદ્યાર્થીઓ દરેક પરિયોજના માટે ક્વિક રિસ્પોન્સ (ક્યુઆર) કોડમાં પૂરા પાડવામાં આવેલા વધારાના સંસાધનોનો ઉપયોગ કરી શકે છે.

અમે નિષ્ઠાપૂર્વક આશા રાખીએ છીએ કે વિદ્યાર્થીઓને આ પરિયોજનાઓ કરવામાં આનંદ થશે અને આ ઇચ્છિત કુશળતા વિકસાવવામાં મદદ કરશે.

વિનય સ્વરૂપ મેહરોત્રા
પ્રોફેસર અને સદસ્ય સમન્વયક
પાઠ્યચર્યા ક્ષેત્ર સમૂહ: વ્યાવસાયિક શિક્ષણ
એનસીઇઆરટી, નવી દિલ્હી

ભારતનું બંધારણ

ભાગ III (કલમ ૧૨-૩૫)
(કેટલીક શરતો, કેટલાક અપવાદો અને વાજબી નિયંત્રણોને આધીન)

આની ખાતરી આપે છે મૂળભૂત અધિકારો

સમાનતાનો અધિકાર

- કાયદા સમક્ષ અને કાયદાનું સમાન રક્ષણ;
- ધર્મ, જાતિ, જ્ઞાતિ, લિંગ અથવા જન્મસ્થળને ધ્યાનમાં લીધા વિના;
- જાહેર રોજગારમાં તકની સમાનતા;
- અસ્પૃશ્યતા અને ઉપાધિઓ નાબૂદ કરીને.

સ્વતંત્રતાનો અધિકાર

- અભિવ્યક્તિ, સભા, સંગઠન, હલનચલન, રહેઠાણ અને વ્યવસાયની સ્વતંત્રતા;
- ગુનાઓ માટે દોષિત ઠરાવવાના સંદર્ભમાં કેટલીક સુરક્ષા;
- જીવન અને વ્યક્તિગત સ્વતંત્રતાનું રક્ષણ;
- છ થી યૌદ્ધ વર્ષની વયના બાળકો માટે મફત અને ફરજિયાત શિક્ષણ;
- અમુક કિસ્સાઓમાં ઘરપકડ અને અટકાયત સામે રક્ષણ.

શોષણ સામેનો અધિકાર

- માનવ તસ્કરી અને ફરજિયાત મજૂરી પર પ્રતિબંધ;
- જોખમી નોકરીઓમાં બાળકોના રોજગાર પર પ્રતિબંધ.

ધર્મની સ્વતંત્રતાનો અધિકાર

- અંતરાત્માની સ્વતંત્રતા અને ધર્મનો મુક્ત વ્યવસાય, આચરણ અને પ્રચાર;
- ધાર્મિક બાબતોનું સંચાલન કરવાની સ્વતંત્રતા;
- કોઈપણ ચોક્કસ ધર્મના પ્રચાર માટે કર ચૂકવણી અંગેની સ્વતંત્રતા;
- રાજ્ય દ્વારા સંપૂર્ણપણે જાળવવામાં આવતી શૈક્ષણિક સંસ્થાઓમાં ધાર્મિક સૂચના અથવા ધાર્મિક પૂજામાં હાજરી આપવાની સ્વતંત્રતા.

સાંસ્કૃતિક અને શૈક્ષણિક અધિકારો

- લઘુમતીઓની ભાષા, લિપિ અને સંસ્કૃતિને જાળવવા માટે તેમના હિતોનું રક્ષણ;
- લઘુમતીઓ પોતાની પસંદગીની શૈક્ષણિક સંસ્થાઓ સ્થાપી અને સંચાલિત કરી શકે છે.

બંધારણીય ઉપાયોનો અધિકાર

- આ મૂળભૂત અધિકારોના અમલીકરણ માટે સુપ્રીમ કોર્ટ અને હાઈકોર્ટ દ્વારા દિશા, આદેશ અથવા રિટ જારી કરીને.

રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ અને શિક્ષણ-અધ્યયન સામગ્રી સમિતિ (એનએસટીસી)

1. એમ. સી. પંત, કુલપતિ, રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક યોજના સંસ્થાન અને પ્રશાસન (એનઆઇઇપીએ); અધ્યક્ષ- એનએસટીસી
2. મંજુલ ભાર્ગવ, પ્રોફેસર, પ્રિન્સટન યુનિવર્સિટી; સહ-અધ્યક્ષ, એનએસટીસી
3. સુધા મૂર્તિ, જાણીતા લેખક અને શિક્ષણવિદ્
4. બિબેક દેબરોય, અધ્યક્ષ, પ્રધાનમંત્રીની આર્થિક સલાહકાર પરિષદ (ઇએસી - પીએમ)
5. શેખર માંડે, પૂર્વ મહાનિદેશક, સીએસઆઇઆર; સાવિત્રીબાઈ ફૂલે પુણે યુનિવર્સિટી, પુણેના પ્રતિષ્ઠિત પ્રોફેસર
6. સુજાતા રામદોરાઈ, પ્રોફેસર, યુનિવર્સિટી ઓફ બ્રિટિશ કોલંબિયા, કેનેડા
7. શંકર મહાદેવન, સંગીત દિગ્ગજ, મુંબઈ
8. યુ. વિમલ કુમાર, નિદેશક, પ્રકાશ પાઠકોણ બેડમિન્ટન એકેડેમી, બેંગલોર
9. મિશેલ ડેનીનો, વિઝિટિંગ પ્રોફેસર, ભા.પ્રૌ.સં.-ગાંધીનગર
10. સુરીના રાજન, આઈએએસ (નિવૃત્ત), પૂર્વ મહાનિદેશક, હરિયાણા ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ પબ્લિક એડમિનિસ્ટ્રેશન (એચઆઇપીએ)
11. ચમૂ કૃષ્ણ શાસ્ત્રી, અધ્યક્ષ, ભારતીય ભાષા સમિતિ, શિક્ષણ મંત્રાલય
12. સંજીવ સાન્યાલ, સભ્ય, પ્રધાનમંત્રીની આર્થિક સલાહકાર પરિષદના સભ્ય (ઇએસી - પીએમ)
13. એમ. ડી. શ્રીનિવાસ, અધ્યક્ષ, સેન્ટર ફોર પોલિસી સ્ટડીઝ, ચેન્નાઈ
14. ગજાનન લોંઢે, અધ્યક્ષ, પ્રોગ્રામ ઓફિસ, એન.એસ.ટી.સી.
15. રોબિન છેત્રી, ડિરેક્ટર, સ્કર્ટ, સિક્કિમ
16. પ્રત્યુષા કુમાર મંડલ, પ્રોફેસર, શિક્ષણ વિભાગ, સામાજિક વિજ્ઞાન વિભાગ, એનસીઈઆરટી, નવી દિલ્હી
17. દિનેશ કુમાર, પ્રોફેસર અને અધ્યક્ષ, આયોજન અને દેખરેખ વિભાગ, એનસીઈઆરટી, નવી દિલ્હી
18. કીર્તિ કપૂર, પ્રોફેસર, ભાષા શિક્ષણ વિભાગ, , એનસીઈઆરટી, નવી દિલ્હી
19. રંજના અરોરા, પ્રોફેસર અને અધ્યક્ષ, પાઠ્યચર્યા અધ્યયન અને વિકાસ વિભાગ, એનસીઈઆરટી; સભ્ય-સચિવ, એનએસટીસી

ભારતનું બંધારણ

ભાગ IV A (કલમ ૫૧ A)

મૂળભૂત ફરજો

ભારતના દરેક નાગરિકની ફરજ રહેશે કે -

- (ક) બંધારણનું પાલન કરવું અને તેના આદર્શો અને સંસ્થાઓ, રાષ્ટ્રધ્વજ અને રાષ્ટ્રગીતનો આદર કરવો;
  - (ખ) સ્વતંત્રતા માટેના આપણા રાષ્ટ્રીય સંઘર્ષને પ્રેરણા આપનારા ઉમદા આદર્શોને હૃદયમાં રાખવા અને અનુસરવા;
  - (ગ) ભારતની સાર્વભૌમત્વ, એકતા અને અખંડિતતાને જાળવી રાખવી અને તેનું રક્ષણ કરવું;
  - (ઘ) દેશનો બચાવ કરવો અને જ્યારે તેમ કરવા માટે કહેવામાં આવે ત્યારે રાષ્ટ્રીય સેવા આપવી;
  - (ઙ) ધાર્મિક, ભાષાકીય અને પ્રાદેશિક અથવા સાંપ્રદાયિક વિવિધતાઓને ધ્યાનમાં લીધા વિના, ભારતના તમામ લોકોમાં સંવાદિતા અને સામાન્ય ભાઈચારાની ભાવનાને પ્રોત્સાહન આપવું; સ્ત્રીઓના ગૌરવને હાનિ પહોંચાડતી પ્રથાઓનો ત્યાગ કરવો;
  - (ચ) આપણી સંયુક્ત સંસ્કૃતિના સમૃદ્ધ વારસાને મૂલ્ય આપવું અને જાળવવું;
  - (છ) જંગલો, તળાવો, નદીઓ, વન્યજીવન સહિતના કુદરતી વાતાવરણનું રક્ષણ કરવું અને સુધારવું અને જીવંત પ્રાણીઓ પ્રત્યે કરુણા રાખવી;
  - (જ) વૈજ્ઞાનિક અભિગમ, માનવતાવાદ અને તપાસ અને સુધારાની ભાવનાનો વિકાસ કરવો;
  - (ઝ) જાહેર સંપત્તિનું રક્ષણ કરવું અને હિંસાનો ત્યાગ કરવો;
  - (ટ) વ્યક્તિગત અને સામૂહિક પ્રવૃત્તિના તમામ ક્ષેત્રોમાં શ્રેષ્ઠતા માટે પ્રયત્ન કરવો જેથી રાષ્ટ્ર સતત પ્રયત્નો અને સિદ્ધિના ઉચ્ચ સ્તરે પહોંચે;
- * (ઠ) જે માતાપિતા અથવા વાલી હોય, તે તેના બાળક અથવા, કેસ મુજબ, છ થી ચૌદ વર્ષની વયના વોર્ડને શિક્ષણની તકો પૂરી પાડવી.

નોંધ: મૂળભૂત ફરજો ધરાવતી કલમ ૫૧A બંધારણ (૪૨મો સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૭૬ (૩ જાન્યુઆરી ૧૯૭૭ થી અમલમાં) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી.

* (૬) બંધારણ (૮૬મો સુધારો) અધિનિયમ, ૨૦૦૨ (૧ એપ્રિલ ૨૦૧૦ થી અમલમાં) દ્વારા દાખલ કરવામાં આવી હતી.

પાઠ્યપુસ્તક વિકાસ સમિતિ

માર્ગદર્શન

1. મહેશચંદ્ર પંત, કુલપતિ, નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ એજ્યુકેશનલ પ્લાનિંગ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન (એનઆઇઇપીએ); ચેરપર્સન, એનએસટીસી
2. મંજુલ ભાર્ગવ, પ્રોફેસર અને કો-ચેરપર્સન, એનએસટીસી

પાઠ્યચર્યા ક્ષેત્ર સમૂહ - વ્યાવસાયિક શિક્ષા

અધ્યક્ષ સુરિના રાજન, આઇએએસ (નિવૃત્ત), ભૂતપૂર્વ ડાયરેક્ટર જનરલ, હરિયાણા ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ પબ્લિક એડમિનિસ્ટ્રેશન (એચઆઇપીએ); સભ્ય, એનએસટીસી

યોગદાનકર્તાઓ

1. અભિષેક ગુપ્તા, ચીફ ઓપરેટિંગ ઓફિસર, યુવાઇ-ઇન્ડિયા, યુનિસેફ, દિલ્હી
2. અનિમેષ ચંદ્રા, વોકેશનલ ટ્રેનર, +2 હાઇસ્કૂલ, ડેન્ટુ, બોકારો, ઝારખંડ
3. એચ. લાલહરુઆઇટલુંગા, એડિશનલ સ્ટેટ પ્રોજેક્ટ ડિરેક્ટર, સમગ્ર શિક્ષા મિઝોરમ, આઇઝોલ
4. જયશ્રી માથુર, આસિસ્ટન્ટ પ્રોફેસર, રાજસ્થાન સ્ટેટ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ, ઉદયપુર
5. જોગિન્દર સિંઘ, વોકેશનલ ટીચર, સરકારી ગર્લ્સ સિનિયર સેકન્ડરી સ્કૂલ, ચિરી, રોહતક, હરિયાણા
6. મનોજકુમાર શુક્લા, લેકચરર, સ્ટેટ કાઉન્સિલ ઓફ એજ્યુકેશનલ રિસર્ચ એન્ડ ટ્રેનિંગ, દહેરાદૂન, ઉત્તરાખંડ
7. મમતા શ્રીવાસ્તવ, જોઇન્ટ ડિરેક્ટર (વોકેશનલ એજ્યુકેશન), નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ ઓપન સ્કૂલિંગ, નોઇડા, ઉત્તર પ્રદેશ
8. નવનીત ગણેશ, સભ્ય, પ્રોગ્રામ ઓફિસ, એન.એસ.ટી.સી.
9. નીના જાજુ પિંગાલી, વાઇસ પ્રેસિડન્ટ (લર્નિંગ એન્ડ ડેવલપમેન્ટ), લેબરનેટ સર્વિસીસ પ્રાઇવેટ લિમિટેડ, બેંગલુરુ, કર્ણાટક
10. નીતા પ્રધાન દાસ, ભૂતપૂર્વ જનરલ મેનેજર, નેશનલ સ્કિલ ડેવલપમેન્ટ કોર્પોરેશન અને ફીલોન્સ કૌશલ્ય વિકાસ નિષ્ણાત

11. નિમરત કૌર, પ્રોફેસર, અઝીમ પ્રેમજી યુનિવર્સિટી, બેંગલુરુ, કર્ણાટક
12. પૂનમ ભૂષણ, એસોસિએટ પ્રોફેસર, ઇન્દિરા ગાંધી નેશનલ ઓપન યુનિવર્સિટી, નવી દિલ્હી
13. રાજ ગિલ્ડા, સ્થાપક, ધિરાણ એ હેન્ડ ઇન્ડિયા, પુણે, મહારાષ્ટ્ર
14. સુભાષ ચંદર મહાજન, નાયબ રાજ્ય પ્રોજેક્ટ નિયામક, સમગ્ર શિક્ષા પંજાબ, ચંદીગઢ
15. વિનીતા સિરોહી, પ્રોફેસર, નેશનલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ એજ્યુકેશનલ પ્લાનિંગ એન્ડ એડમિનિસ્ટ્રેશન, નવી દિલ્હી
16. વિપિન કે. જૈન, એસોસિએટ પ્રોફેસર, ડિપાર્ટમેન્ટ ઓફ બિઝનેસ એન્ડ કોમર્સ, પીએસએસ સેન્ટ્રલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ વોકેશનલ એજ્યુકેશન, ભોપાલ, મધ્ય પ્રદેશ
17. યોગેશ રમેશ કુલકર્ણી, એક્ઝિક્યુટિવ ડિરેક્ટર, વિજ્ઞાન આશ્રમ, પબબલ, મહારાષ્ટ્ર

સમીક્ષકો

1. અનુરાગ બેહર, સભ્ય, રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફેમવર્ક નિરીક્ષણ સમિતિ
2. ગજાનન લંઢે, હેડ, પ્રોગ્રામ ઓફિસ, એન.એસ.ટી.સી.

સદસ્ય સંયોજક

વિનય સ્વરૂપ મેહરોત્રા, પ્રોફેસર અને પ્રમુખ, અભ્યાસક્રમ વિકાસ અને મૂલ્યાંકન કેન્દ્ર, પીએસએસ સેન્ટ્રલ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ વોકેશનલ એજ્યુકેશન, એનસીઇઆરટી, ભોપાલ, મધ્યપ્રદેશ

આભાર

રાષ્ટ્રીય શૈક્ષણિક અનુસંધાન અને પ્રશિક્ષણ પરિષદ(એનસીઇઆરટી) રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તક સમિતિ (એનએસટીસી)ના અધ્યક્ષ, સહ-અધ્યક્ષ અને સભ્યો અને રાષ્ટ્રીય નિરીક્ષણ સમિતિના સભ્યો દ્વારા પૂરા પાડવામાં આવેલા માર્ગદર્શનને સ્વીકારે છે.

વિજ્ઞાન આશ્રમ, પાબલના સભ્યો દ્વારા પૂરી પાડવામાં આવેલી સામગ્રી અને સૂચનો દ્વારા પ્રવૃત્તિ પુસ્તકને સમૃદ્ધ બનાવવામાં આવ્યું છે; અઝીમ પ્રેમજી ફાઉન્ડેશન, બેંગલુરુ; અને ધિરાણ એ હેન્ડ ઇન્ડિયા, પુણે.

- પ્રોફેસર મિશેલ ડેનીનોએ તેમના અંગત સંગ્રહમાંથી ફોટોગ્રાફ્સ શેર કરવામાં જે ઉદારતા દાખવી છે તે કૃતજ્ઞતા સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે. ફોટોગ્રાફ્સ શેર કરવા બદલ નાગાલેન્ડ સરકારના ડિરેક્ટોરેટ ઓફ ઇન્ફર્મેશન એન્ડ પબ્લિક રિલેશન્સનો આભાર.
- બિનય પટ્ટનાયક અને સુપર્ણા દિવાકર, મુખ્ય સલાહકારો તેમજ એનએસટીસીના પ્રોગ્રામ ઓફિસના કન્સલ્ટન્ટ તરુણ ચૌબીસા અને ભાવના પાલીવાલના સહયોગનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. પીએસએસસીઆઈસીઈના જોઈન્ટ ડાયરેક્ટર દીપક પાલીવાલના સહયોગ અને માર્ગદર્શનનો પણ સ્વીકાર કરવામાં આવ્યો છે. આકાંશા દુબે, આસિસ્ટન્ટ એડિટર (અંગ્રેજી) અને આસિસ્ટન્ટ એડિટર (અંગ્રેજી) દીપાંકર કવથેકરના યોગદાનની ખૂબ પ્રશંસા કરવામાં આવે છે.
- દેશભરની નીચેની શાળાઓને ફોટોગ્રાફ્સ પ્રદાન કરવા માટે સ્વીકારવામાં આવે છે જેનો ઉપયોગ કાં તો પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં કરવામાં આવ્યો છે અથવા તો ચિત્રો માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડ્યું છે: રાષ્ટ્રોત્ત્ત્વા વિદ્યા કેન્દ્ર, બેંગલુરુ; સી. લક્ષ્મીબાઈ બાબુરાવ બાંગર વિદ્યાલય, ખડકી, પુણે; પં. જવાહરલાલ નેહરુ મડિયામિક વિદ્યાલય, નિર્ગુદસર, પુણે; કમ્પોઝિટ સ્કૂલ નૈબસ્તી, ઝાંસી; બુનિયાદી શાળા નૌબસ્તા, લખનૌ; કમ્પોઝિટ સ્કૂલ અલીપુર ગિજૌરી, બુલંદશહર; અને અપર પ્રાઇમરી સ્કૂલ, ડિસ્ટ્રિક્ટ ઇન્સ્ટિટ્યૂટ ઓફ એજ્યુકેશનલ ટ્રેનિંગ પેરિસર, બુલંદશહરનો સમાવેશ થાય છે.

એનસીઇઆરટીએ ફોટોગ્રાફ્સ માટે સિલજા બંસરિયાર, પ્રતીકી પ્રસાદ, પી.જે. એસ.ખંડપુર, ગૌરવ શર્મા, રીમા કૌર, રોઝલાઇન રિયા અને પુરોસોત્તમ સિંહ ઠાકુરના યોગદાનને બિરદાવ્યું છે.

પરિષદ નકલ-સંપાદન અને પુસ્તકને અંતિમ સ્વરૂપ આપવા માટે સહાયક સંપાદક (કરાર) અલ્પના સાહાના મૂલ્યવાન યોગદાનને પણ સ્વીકારે છે. સુરેન્દ્ર કુમાર, ઇન્યાર્જ, ડીટીપી સેલ, એનસીઇઆરટી અને ડીટીપી ઓપરેટર્સ (કરાર આધારિત) ઉપાસના, અનિતા, રાજશ્રી સૈની, બિટ્ટુ કુમાર મહાતો અને અમજદ હુસૈનના દોષરહિત લેઆઉટ અને ડિઝાઇન માટેના પ્રયાસોને પ્રૂફરીડર્સ (કરાર), સ્નેહા ઝા, લોમેશ ગિરિ, પ્રવીણ કુમાર અને માયાના યોગદાન સાથે સ્વીકારવામાં આવે છે.

બધા લખાણો માટે કોપીરાઇટની પરવાનગીઓ લાગુ કરવામાં આવી છે. પ્રકાશક કોઈપણ ક્ષતિઓ માટે માફી માંગે છે અને આવા કોઈપણ અજાણ્યા કોપીરાઇટ ધારકો પાસેથી સાંભળીને આનંદ થશે.

દૃષ્ટિકોણ અને સિદ્ધાંત

આ પ્રવૃત્તિ પુસ્તક રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફ્રેમવર્ક 2023 (એન.સી.એફ.-એસ.ઈ. 2023)માં દર્શાવેલ વ્યાવસાયિક શિક્ષણના અભિગમ સાથે સુસંગત છે.

એનસીએફ-સેઝ 2023 માં, કાર્યને ત્રણ વ્યાપક સ્વરૂપોમાં વર્ગીકૃત કરવામાં આવ્યું છે: વર્ક વિથ લાઇફ ફોર્મ્સ, મશીન અને મટિરિયલ્સ સાથે કામ, અને માનવ સેવાઓમાં કાર્ય.

- વર્ક વિથ લાઇફ ફોર્મ્સમાં વનસ્પતિ અને પ્રાણીઓ સાથે કામ કરવાનો સમાવેશ થાય છે. ઉદાહરણ તરીકે, શાકભાજીનો બગીચો વિકસાવવો અને પ્રાણીઓની સંભાળ લેવી.
- મશીનો અને સામગ્રી સાથેના કામમાં સામગ્રી (જેમ કે, કાગળ, લાકડું, માટી અને કાપડ) સાથે કામ કરવું અને મૂળભૂત સાધનો (જેમ કે, કાતર અને બગીચાનો કાંટો, છરી, હથોડો, સ્ક્રૂડ્રાઇવર વગેરે) અને મશીનો (જેમ કે, બોટલ ખોલવું, રેમ્પ સ્વાઇડ, લાકડાના સ્ક્રૂ, કેન, બુલડોઝર, બુલડોઝર વગેરે)નો ઉપયોગ કરવાનો સમાવેશ થાય છે.
- માનવ સેવાઓના કાર્યમાં લોકો સાથે તેમની જરૂરિયાતો અને અમે તેમને કેવી રીતે મદદ કરી શકીએ તે સમજવા માટે તેમની સાથે ક્રિયાપ્રતિક્રિયા શામેલ છે. તેમાં કોઈ વિશિષ્ટ સેવા પ્રદાન કરવા માટેની પ્રક્રિયાઓ અને સંસાધનોને સંદેશાવ્યવહાર અને સમજવાનો સમાવેશ થાય છે. દા.ત., આરોગ્ય સંભાળ, સામાજિક સેવાઓ, શિક્ષણ, અન્ન સેવાઓ, સામુદાયિક સેવા વગેરે.

આ 'ફોર્મ્સ ઓફ વર્ક' મધ્યમ તબક્કા (ગ્રેડ 6 થી 8) માટે અભ્યાસક્રમ, અભ્યાસક્રમ અને સામગ્રી વિકસાવવા માટે માર્ગદર્શક ખ્યાલ તરીકે કાર્ય કરે છે. આ તબક્કે હેતુ વિદ્યાર્થીઓને કામની વિશાળ શ્રેણીના સંપર્કમાં લાવવાનો છે. આ હાંસલ કરવા માટે, વિદ્યાર્થીઓએ ગ્રેડ 6 થી 8 માં નવ પ્રોજેક્ટ્સ હાથ ધરવા જરૂરી છે: ત્રણ પ્રોજેક્ટ્સ, દરેક ગ્રેડમાં, દરેક પ્રકારના કામના દરેક સ્વરૂપમાંથી એક.

પ્રોજેક્ટ્સની પસંદગી સંપૂર્ણપણે શાળાઓ પર છોડી દેવામાં આવી છે. એનસીએફ-સેઝ 2023, અને ખરેખર આ એક્ટિવિટી બુક, શાળાઓને સ્થાનિક વિચારણાઓ અને સંસાધનોની ઉપલબ્ધતાના આધારે પ્રોજેક્ટ્સ પસંદ કરવા માટે પ્રોત્સાહિત કરે છે.

વર્કના ફોર્મ્સમાંથી દરેક પ્રોજેક્ટ્સના બે ઉદાહરણો કે જે વિદ્યાર્થીઓ ગ્રેડ ૬ માં લઈ શકે છે તે પ્રવૃત્તિ બુકમાં વિગતવાર છે. એ વાત પર ભાર મૂકવો જોઈએ કે આ ઉદાહરણો પ્રોજેક્ટોને કેવી રીતે ડિઝાઇન કરી શકાય અને જે યાવીરૂપ પાસાંઓ પર ધ્યાન આપવું જોઈએ તેના ઉદાહરણો તરીકે સેવા આપવા માટે છે.

આ માટે, ઉદાહરણ સિવાયના પ્રોજેક્ટની ડિઝાઇન કરવા માટેનું ટેમ્પલેટ પણ એક્ટિવિટી બુક (પરિશિષ્ટ 1)માં આપવામાં આવ્યું છે.

નીચેના સિદ્ધાંતોએ આ પ્રવૃત્તિ પુસ્તકની ડિઝાઇનને માહિતગાર કરી છે.

- 1. વ્યાવસાયિક શિક્ષણનો સરળ પરિચય:** આ પ્રથમ વખત છે જ્યારે વ્યાવસાયિક શિક્ષણને મધ્ય તબક્કામાં દાખલ કરવામાં આવશે. પ્રવૃત્તિ પુસ્તકનો ઉદ્દેશ શિક્ષક અથવા વિદ્યાર્થીને સૂચવ્યા વિના આ સંક્રમણને શક્ય તેટલું સરળ બનાવવાનું હોવું જોઈએ.
- 2. વિવિધ સંસાધનોની જરૂર હોય તેવા પરિયોજનાના ઉદાહરણો:** પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં એવા પરિયોજનાનું ઉદાહરણ આપવું આવશ્યક છે જે નિષ્ણાતો તેમજ સાધનો અને સામગ્રીની ઉપલબ્ધતાના સંદર્ભમાં વિવિધ પ્રકારના સંસાધનોવાળી શાળાઓ દ્વારા હાથ ધરી શકાય છે.
- 3. શીખવાના પરિણામો સાથે સંકલન:** પ્રવૃત્તિ પુસ્તકની રચના ધોરણ 6 માટે શીખવાના પરિણામોની પ્રાપ્તિ અને આખરે મધ્યમ તબક્કા માટેની કુશળતાની ખાતરી કરવા માટે થવી જોઈએ.
- 4. પરિયોજનામાં સુસંગતતા:** તમામ પ્રોજેક્ટ્સમાં સમાન ફોર્મેટનું પાલન કરવું આવશ્યક છે. આ સુનિશ્ચિત કરશે કે દરેક પ્રોજેક્ટ એક પરિચિત ક્રમ અને પરિણામો રજૂ કરે છે.
- 5. પ્રકલ્પોમાં સુસંગતતા:** જ્યારે પ્રકલ્પોમાં વિવિધ પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે, ત્યારે આ બધી પ્રવૃત્તિઓ કશુંક કેવી રીતે કરવું તે શીખવા તરફ દોરી જવી જોઈએ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, પ્રવૃત્તિઓને જોડવી જોઈએ અને શીખવાની પ્રગતિ તરફ દોરી જવી જોઈએ.
- 6. વિદ્યાર્થીઓની માલિકી:** પ્રવૃત્તિ પુસ્તકે વિદ્યાર્થીઓ સાથે 'વાત' કરવી જોઈએ. તે તેમને જે પ્રવૃત્તિઓ હાથ ધરશે તેના આધારે તેમના પોતાના શિક્ષણ અને પ્રતિબિંબને રેકોર્ડ કરવાની તકો પણ આપવી આવશ્યક છે.
- 7. શિક્ષકો માટે માર્ગદર્શન:** પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં એવા શિક્ષકો માટે એક માળખું પૂરું પાડવું આવશ્યક છે જેઓ પ્રથમ વખત વ્યાવસાયિક શિક્ષણ લેશે. તે વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી તેમની અપેક્ષાઓમાં તેમને માર્ગદર્શન આપવું આવશ્યક છે. એનસીએફ-સેઝ 2023 માં તેમની પાસેથી શું અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે તે સમજવા માટે પણ તેમને માર્ગદર્શન આપવું આવશ્યક છે.
- 8. મૂલ્ય સંકલન:** પ્રવૃત્તિ બુકમાં વિદ્યાર્થીઓને વિવિધ વસ્તુઓ 'કરવા' માટે, નાની સફળતાઓ રેકોર્ડ કરવા, પ્રતિસાદ લેવા અને આપવા, સાથીદારો સાથે કામ કરવા, પ્રયાસ કરવા અને ફરીથી પ્રયાસ કરવા, પ્રશ્નોના જવાબ આપવા, પ્રતિબિંબિત કરવા, ટૂંકમાં, અને 'અનુભવ' કરવાની તકો પૂરી પાડવી જોઈએ.
- 9. પરિયોજનાઓના સંચાલનનો અભિગમ:** તૈયારીના કેટલાક તત્વ સાથે 'કરવા' અને રેકોર્ડિંગ અને પ્રતિબિંબ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું આવશ્યક છે. પ્રવૃત્તિઓ કરવાની પ્રક્રિયામાંથી શીખવું જોઈએ. આ માટે, જ્યાં સુધી શક્ય હોય ત્યાં સુધી, પ્રારંભિક પ્રવૃત્તિઓના મૂળ વિદ્યાર્થીઓ હાલમાં શું કરી રહ્યા છે અને તઓ પોતાની આસપાસ સરળતાથી શું નિરીક્ષણ કરી શકે છે તેમાં રહેલું હોવું જોઈએ.

પ્રવૃત્તિ પુસ્તક શિક્ષકોને શિક્ષણશાસ્ત્ર માટે માર્ગદર્શન પૂરું પાડે છે તેમજ વિવિધ ઘટકોમાં સમાવિષ્ટ પ્રશ્નો દ્વારા વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષણનું મૂલ્યાંકન કરે છે. જો કે, શિક્ષકોએ રચનાત્મક અને સારાંશાત્મક મૂલ્યાંકન માટે તેમના પોતાના સાધનો અને તકનીકો તૈયાર કરવી જોઈએ.

પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાં શિક્ષકો, પ્રધાનાધ્યાપકો અને વિદ્યાર્થીઓ માટેની નોંધો છે. તેમાં એવા જોડાણોનો પણ સમાવેશ થાય છે જે શિક્ષકો માટે ઉપયોગી થશે કારણ કે તેઓ ધોરણ 6 માં વ્યાવસાયિક શિક્ષણ માટેની પ્રવૃત્તિઓનો અમલ કરે છે.

© NCERT
not to be republished

શિક્ષકો અને પ્રધાનાધ્યાપકો માટે નોંધ

શિક્ષકો રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિ (એનઇપી) 2020 માં નિર્ધારિત લક્ષ્યોને પ્રાપ્ત કરવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે. રાષ્ટ્રીય અભ્યાસક્રમ ફ્રેમવર્ક ફોર સ્કૂલ એજ્યુકેશન (એન.સી.એફ.-એસ.ઈ.) 2023 માં વોકેશનલ એજ્યુકેશનને એક અલગ વિષય તરીકે રજૂ કરવામાં આવ્યું છે, જે ગ્રેડ 6 થી શરૂ થાય છે. આ વિષયનો હેતુ 'કરીને શીખવું', 'શ્રમનું ગૌરવ' અને કાર્યની વિશાળ શ્રેણીના સંપર્ક દ્વારા વ્યાવસાયિક ક્ષમતાઓના વિકાસને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. સફળ અમલીકરણ જવાબદાર અને આત્મવિશ્વાસુ પુખ્ત વયના લોકો કે જેઓ બધા વ્યવસાયોને મહત્વ આપે છે તેમના વિકાસમાં મદદ કરશે. શાળાઓમાં વ્યાવસાયિક શિક્ષણ પણ વિદ્યાર્થીઓને વાસ્તવિક જીવનની પરિસ્થિતિઓમાં અન્ય અભ્યાસક્રમના ક્ષેત્રોમાં વૈચારિક શિક્ષણ લાગુ કરવાની તકો પૂરી પાડીને સાકલ્યવાદી શિક્ષણ માટે એક મજબૂત માધ્યમ પૂરું પાડે છે.

ધોરણ-6માં વિદ્યાર્થીઓ દરેક 'ફોર્મ્સ ઓફ વર્ક'માં એક-એક પ્રોજેક્ટ હાથ ધરશે. જ્યાં સુધી તમામ પ્રોજેક્ટ્સ શૈક્ષણિક વર્ષમાં પૂર્ણ થાય ત્યાં સુધી આ પ્રોજેક્ટ્સનો ક્રમ મહત્વપૂર્ણ નથી. આ પ્રોજેક્ટ્સ એક જ સમયે અથવા એક પછી એક લઈ શકાય છે. વિદ્યાર્થીઓના જૂથો વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સ પણ હાથ ધરી શકે છે, જે પ્રોજેક્ટની પ્રકૃતિ અને અન્ય પરિબળો પર આધારિત છે, જેમ કે વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા, ઉપલબ્ધ સંસાધનો, વગેરે. કૃપા કરીને નોંધ લેશો કે વિદ્યાર્થીઓને જે અભ્યાસક્રમો જાણવાની જરૂર છે તે તમામ અભ્યાસક્રમોના ખ્યાલોને ઓળખવા મહત્વપૂર્ણ છે (દા.ત., લાઇફ ફોર્મ્સ પરના પ્રોજેક્ટમાં છોડ અને જૈવવિવિધતાનું જીવન ચક્ર) અને પ્રોજેક્ટ શરૂ કરતા પહેલા તેમને આવરી લેવામાં આવ્યા છે.

તેની ખાતરી કરો. આ એક્ટિવિટી બુકમાં, પ્રોજેક્ટ્સને ગ્રેડ 6 માં વોકેશનલ એજ્યુકેશન માટે લર્નિંગ આઉટકમ્સ અનુસાર ડિઝાઇન કરવામાં આવ્યા છે. નીચેની બાબતો પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવામાં આવ્યું છે:

1. અધિકૃત કાર્યો કરવા માટે વિવિધ પ્રક્રિયાઓ હાથ ધરવા માટે ભૌતિક સાધનો/ ઉપકરણોનો ઉપયોગ કરવો.
2. શું કરવાનું છે તે વિશે સ્પષ્ટતા મેળવવી અને કાર્યને નાની પ્રવૃત્તિઓમાં તોડીને અંતિમ પરિણામ સુધી પહોંચવું.
3. સલામતીનાં પગલાં અને પ્રોટોકોલનું પાલન કરતી વખતે સામગ્રી કેવી રીતે તૈયાર કરવી અને સાધનો અને ઉપકરણોનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો તે સમજવું.
4. શાળામાં કરવામાં આવતી પ્રવૃત્તિઓને કાર્યની દુનિયા સાથે જોડવી.
5. જથ્થા અને ગુણવત્તાની દ્રષ્ટિએ કરવામાં આવેલા કાર્યનું મૂલ્યાંકન કરવું.
6. શાળામાં જે શીખવામાં આવે છે તેને રોજિંદા જીવનમાં લાગુ કરવું.
7. દરેક પ્રવૃત્તિમાં વ્યક્તિગત ભાગીદારીની ખાતરી કરતી વખતે જૂથોમાં સહયોગથી કામ કરવું.

ઉપરોક્ત કરવાથી, વિદ્યાર્થીઓ કામ સંબંધિત મૂલ્યો, ખાસ કરીને તમામ કાર્ય માટે આદર વિકસાવવામાં સમર્થ હશે. તેમને શ્રમની ગરિમાનું મહત્વ સમજાશે, જેનો અર્થ એ છે કે કોઈ પણ કાર્યને શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવતું નથી અને તેથી, કોઈ પણ કાર્ય અથવા વ્યક્તિ સાથે કોઈ પણ આધાર પર ભેદભાવ રાખવો જોઈએ નહીં

પેડાગોજી અને આકારણી

પ્રોજેક્ટ્સમાં પ્રવૃત્તિઓનો એક સમૂહ હોય છે જે સામાન્ય રીતે જરૂરિયાત મુજબ જૂથમાં અથવા વ્યક્તિગત રીતે પૂર્ણ થવાની અપેક્ષા રાખવામાં આવે છે. પ્રોજેક્ટ્સ માટેના સંસાધનો (દા.ત., સાધનો, સામગ્રી, કાર્યસ્થળોનો ઉપયોગ, વગેરે) અને સંસાધન વ્યક્તિઓ અથવા માસ્ટર પ્રશિક્ષકો (દા.ત. મિકેનિક્સ, ખેડૂતો, કારીગરો, કારીગરો, તકનીકીમાં કામ કરતા લોકો અને ક્ષેત્રના નિષ્ણાતો) સમુદાયમાંથી લાવવા જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓને વાસ્તવિક વાતાવરણમાં કાર્યનું નિરીક્ષણ અને સમજવા માટે સક્ષમ બનાવવા માટે પ્રોજેક્ટમાં એક્સપોઝર મુલાકાતો અને વ્યાવસાયિકો સાથેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયા બનાવવામાં આવી છે.

વોકેશનલ એજ્યુકેશનને ફાળવવામાં આવેલો કુલ સમય એક શૈક્ષણિક વર્ષમાં 110 કલાક અથવા 165 સમયગાળાનો છે, જેમાં મૂલ્યાંકન, શાળાના કાર્યક્રમો, બેગવેસ દિવસો અને સમાન પ્રવૃત્તિઓ માટેના સમયને બાદ કરતા (એન.સી.એફ.-સેઝ 2023 ની કલમ 4.3) નો સમાવેશ થાય છે. આ સમયગાળાને અઠવાડિયાના દિવસોમાં બે સમયગાળાના બે બ્લોક્સ અને શનિવારે એક સમયગાળા તરીકે અઠવાડિયામાં વિતરિત કરી શકાય છે.

દરેક પ્રોજેક્ટ લગભગ 30 કલાકમાં (પ્રત્યેક 40 મિનિટના આશરે 55 સમયગાળા) પૂર્ણ થવાની ધારણા છે. આ સમયગાળો લાંબા ગાળાના જોડાણને સુનિશ્ચિત કરવાનો છે, જે વિદ્યાર્થીઓને પરસ્પર સંકળાયેલી પ્રવૃત્તિઓનો સેટ પૂર્ણ કરવાની મંજૂરી આપે છે. તે તેમને અજમાયશ અને ભૂલ માટે, વસ્તુઓને અલગ રીતે અજમાવવા અને તેમના શિક્ષણને અન્ય પ્રવૃત્તિઓમાં વિસ્તૃત કરવા માટે પણ સમય આપે છે.

પ્રોજેક્ટોનું કેન્દ્રબિંદુ સર્જનાત્મકતા અને કૌશલ્યોનું નિદર્શન, અને 'ઉત્પાદન' કે પરિણામને બદલે 'કરવાની' પ્રક્રિયા હોવી જોઈએ. જૂથમાં કામ કરવું અને કુશળતા ધરાવતા લોકોનું નિરીક્ષણ કરવું એ ટીમવર્ક, સર્જનાત્મકતા, સંવેદનશીલતા, ખંત અને કાર્ય સાથે સંબંધિત અન્ય મહત્વપૂર્ણ મૂલ્યો માટે પ્રશંસાને પ્રોત્સાહન આપવા માટે મહત્વપૂર્ણ છે.

વિદ્યાર્થીઓએ સમગ્ર સમય દરમિયાન સક્રિય રહેવું આવશ્યક છે, કારણ કે તેઓ એવી પ્રવૃત્તિઓ કરે છે જે વાસ્તવિક જીવન અને કાર્યની દુનિયા સાથે સીધી રીતે જોડાયેલી હોય. તેઓએ અન્ય અભ્યાસક્રમના વિસ્તારોમાંથી શિક્ષણને પ્રોજેક્ટ્સમાં એકીકૃત કરવામાં સમર્થ હોવા જોઈએ. પ્રયત્નિત પૂર્વગ્રહો પર ધ્યાન આપવું આવશ્યક છે, ઉદાહરણ તરીકે, કોઈ ચોક્કસ જાતિને અથવા ચોક્કસ સામાજિક જૂથોના વિદ્યાર્થીઓને ચોક્કસ કાર્ય ભૂમિકાઓ ન સોંપીને. તમામ વિદ્યાર્થીઓએ તમામ પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવો આવશ્યક છે. વિકલાંગતા ધરાવતા વિદ્યાર્થીઓની ભાગીદારી સુનિશ્ચિત કરવા માટે, પ્રોજેક્ટ્સને અપનાવી શકાય છે અથવા સંપૂર્ણપણે અલગ પ્રોજેક્ટ વિકસિત થઈ શકે છે.

પ્રવૃત્તિ બુક શિક્ષકો દ્વારા સતત મૂલ્યાંકન, તેમજ વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા સ્વ અને પીઅર-મૂલ્યાંકનને સક્ષમ બનાવવા માટે બનાવવામાં આવી છે. રેકોર્ડિંગ માટેના પ્રશ્નો અને ફોર્મોટમાં વિદ્યાર્થીઓએ તેમની પોતાની પ્રગતિનું મૂલ્યાંકન કરવું, તેમના શિક્ષણ અને પ્રતિબંધની આપ-લે કરવી અને એક પ્રવૃત્તિમાંથી બીજી પ્રવૃત્તિ તરફ આગળ વધતાં તેમના જવાબો રેકોર્ડ કરવા જરૂરી છે.

વિદ્યાર્થીઓએ તેમની પોતાની પ્રગતિ જોવા માટે, અને પ્રોજેક્ટ્સથી સંબંધિત પ્રક્રિયાઓ અને ઉત્પાદનોને રેકોર્ડ કરવામાં મદદ કરવા માટે એક પોર્ટફોલિયો પણ જાળવવો આવશ્યક છે. તેમાં વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા કરવામાં આવેલા કોઈ પણ કાર્યનો સમાવેશ થઈ શકે છે, જેમાં પ્રોજેક્ટ સાથે સંબંધિત વધારાની નોંધો, પ્રસ્તુતિઓ, સ્કેચ અથવા ફોટોગ્રાફ્સ (પ્રવૃત્તિ બુકમાંના ચિત્રો ઉપરાંત) અને તેઓએ બનાવેલા ઉત્પાદનોનો સમાવેશ થાય છે.

વિદ્યાર્થીઓનું પ્રવૃત્તિઓ દરમિયાન નિરીક્ષણ કરીને, તેમને પ્રશ્નો પૂછીને અને તેમની પ્રવૃત્તિ પુસ્તકોની સમીક્ષા કરીને સતત મૂલ્યાંકન કરી શકાય છે. કાર્ય સાથે સંબંધિત મૂલ્યોના સિંચનનું મૂલ્યાંકન કરવું (દા.ત., પહેલ, ખંત અને ધ્યાન, જવાબદારી, શિસ્ત, વિગતવાર માટે આંખ, કુતૂહલ અને સર્જનાત્મકતા, સહાનુભૂતિ અને સંવેદનશીલતા અને શારીરિક કાર્ય કરવાની ઇચ્છા) ખાસ કરીને મહત્વપૂર્ણ છે. તેનું મૂલ્યાંકન કરવા માટે, કામ પર હોય ત્યારે વિદ્યાર્થીઓનું અવલોકન કરવું આવશ્યક છે. ચેકલિસ્ટ્સ અને રૂબ્રિક્સ કે જે કાર્ય મૂલ્યોથી સંબંધિત વિશિષ્ટ વર્તણૂકો અને વલણની રૂપરેખા આપે છે તે શિક્ષકો દ્વારા વિકસિત કરી શકાય છે. પરિશિષ્ટ 2 માં મધ્ય તબક્કામાં વિકસિત કરવાની ક્ષમતા અને ગ્રેડ 6 માં પ્રાપ્ત કરવાના શીખવાના પરિણામોનો સમાવેશ થાય છે.

જ્યારે આ બધા વિષયો માટે સાચું છે, ત્યારે વ્યાવસાયિક શિક્ષણમાં પ્રતિસાદની ભૂમિકા ખાસ કરીને મહત્વપૂર્ણ છે. વિદ્યાર્થીઓને તેમના કાર્ય અને તેમની સર્જનાત્મકતાની માન્યતા દ્વારા પ્રોત્સાહિત અને પ્રેરિત કરવું આવશ્યક છે. આ અભિગમ સુનિશ્ચિત કરે છે કે તમામ વિદ્યાર્થીઓ સતત માર્ગદર્શન દ્વારા સફળતાપૂર્વક તેમનું કાર્ય પૂર્ણ કરવા સક્ષમ છે, જે બદલામાં પ્રેરણાદાયક છે.

ઉદાહરણ તરીકે, ગ્રેડ 6 માટેનું સરવાળા મૂલ્યાંકનમાં વિવા વોસ, પ્રેઝન્ટેશન, રોલ પ્લે, સિમ્યુલેશન, ગ્રુપ ડિસ્કશન, પ્રેઝન્ટેશન અને એક્ટિવિટી બુકમાં પ્રોમ્પ્ટ્સ અથવા પ્રશ્નોના વિદ્યાર્થીઓના પ્રતિભાવોની સમીક્ષાનો સમાવેશ થઈ શકે છે. જો તમે પેપર-પેન્સિલ ટેસ્ટનો ઉપયોગ કરવા માંગતા હોવ, તો તેમાં પરિસ્થિતિજન્ય પ્રશ્નો, કન્સેપ્ટ મેપ્સ, ફ્લોચાર્ટ્સ, મુલાકાતોમાંથી શીખવાને લગતા પ્રશ્નો અને મલ્ટીપલ-ચોઇસ ક્વેશ્ચન્સ (એમસીક્યુ) નો સમાવેશ થઈ શકે છે. દરેક પ્રોજેક્ટમાં છેલ્લા વિભાગમાં પ્રશ્નોનો સમૂહ પણ હોય છે. આ પ્રશ્નો શીખવાના મુખ્ય પાસાઓ અને ખ્યાલોને સંબોધિત કરે છે જે પ્રવૃત્તિઓ કરતી વખતે

મજબૂત બનાવવામાં આવે છે.

પુનરાવર્તન કરવા માટે, ક્ષમતાઓનું મૂલ્યાંકન કરવા અને પ્રક્રિયાઓની સમજણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરવું જોઈએ. નું વજન

મૂલ્યાંકનની રીત	ભારાંક
લેખિત ચકાસણી	10%
મૌખિક રજૂઆત/વાઈવા	30%
પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકા	30%
પોર્ટફોલિયો	10%
પ્રવૃત્તિઓ દરમિયાન શિક્ષકોનાં અવલોકનો	20%

પરિયોજના પસંદગી માટેના માપદંડ

પ્રવૃત્તિ પુસ્તક વિદ્યાર્થીઓ માટે છે, અને તેથી તેમની સાથે 'બોલે છે'. વિભાગોના મથાળાઓ દ્વારા સૂચવ્યા મુજબ દરેક પ્રોજેક્ટમાં વિવિધ ઘટકો હોય છે (કૃપા કરીને પરિશિષ્ટ ૧ નો સંદર્ભ લો). આ ઘટકો એનસીએફ-એસઈ 2023માં વ્યાવસાયિક શિક્ષણ માટે વ્યાખ્યાયિત કુશળતા સાથે સુસંગત છે (કૃપા કરીને પરિશિષ્ટ ૨ નો સંદર્ભ લો). તેથી, પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાંના પ્રોજેક્ટ સિવાયના અન્ય કોઈ પણ પ્રોજેક્ટમાં સમાન ઘટકોનો સમાવેશ થવો આવશ્યક છે. પરિશિષ્ટ ૩ માં પ્રોજેક્ટ્સની સચિત્ર સૂચિ આપવામાં આવી છે.

આ પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકામાંના પ્રકલ્પો ફરજિયાત નથી, તેથી શાળાઓ કામના દરેક સ્વરૂપમાંથી આમાંથી કોઈ પણ એકની પસંદગી કરવા અથવા સંપૂર્ણપણે અલગ પ્રોજેક્ટ ડિઝાઇન કરવા માટે સ્વતંત્ર છે. વિદ્યાર્થીઓને પણ પ્રોજેક્ટ્સ માટેના વિચારો સાથે આવવા માટે પ્રોત્સાહિત કરવું આવશ્યક છે.

જો તમે અને વિદ્યાર્થીઓ પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકામાંના પ્રોજેક્ટ સિવાયના અન્ય કોઈ પ્રોજેક્ટને પસંદ કરવાનું નક્કી કરો, તો કાર્યના તમામ સ્વરૂપો માટે નીચેની બાબતોને ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ:

1. શું આ પ્રોજેક્ટ ધોરણ ૬ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે યોગ્ય છે?
2. શું આ પ્રોજેક્ટ વિદ્યાર્થીઓને અન્ય વિષયોમાંથી શીખવાનો ઉપયોગ કરવામાં મદદ કરે છે?
3. શું આ પ્રોજેક્ટ વિદ્યાર્થીઓ તેમની આસપાસના કામથી સંબંધિત છે?
4. શું વિદ્યાર્થીઓ પ્રોજેક્ટ સાથે સંબંધિત કાર્યમાં નિષ્ણાત વ્યક્તિઓ સાથે વાતચીત કરી શકશે?
5. શું વિદ્યાર્થીઓ હાથોહાથનો અનુભવ મેળવી શકશે?
6. શું વિદ્યાર્થીઓ પ્રોજેક્ટની અંદર વિવિધ પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓ કરી શકશે?
7. શું વિદ્યાર્થીઓને પ્રોજેક્ટની અંદરની પ્રવૃત્તિઓ પડકારજનક અને રસપ્રદ લાગશે?

8. શું વિદ્યાર્થીઓ કંઈક એવું શીખશે જેનો તેઓ ઘરે ઉપયોગ કરી શકે?
9. શું તે કામ સાથે સંબંધિત મૂલ્યો, ખાસ કરીને શ્રમના ગૌરવને વિકસિત કરશે?
10. શું આ પ્રોજેક્ટ વિદ્યાર્થીઓને તેમના રોજિંદા જીવન માટે વ્યાવસાયિક ક્ષમતાઓ પ્રાપ્ત કરવામાં મદદ કરશે (દા.ત. ટેકનોલોજીનો ઉપયોગ, પર્યાવરણીય ચિંતાઓ અને ટકાઉપણાની સભાનતા, પોતાની જાતની સંભાળ લેવી, ઘરે નાના કાર્યો કરવા અને તેના જેવા)

તમારે લગભગ ૩૦ કલાક (પ્રત્યેકને ૪૦ મિનિટના આશરે ૫૫ સમયગાળા) માટે પ્રોજેક્ટ વિકસાવવો જોઈએ.

સૂચિત સમય ફાળવણી અને પ્રોજેક્ટના દરેક વિભાગનું જોડાણ ધોરણ ૬ માટેના શૈક્ષણિક ફલિતાર્થી સાથે જોડાણ પરિશિષ્ટ ૪માં આપવામાં આવ્યું છે. કોઈ પ્રોજેક્ટ વિકસાવતી વખતે આનો સંદર્ભ આપી શકાય છે.

કૃપયા એ બાબતની નોંધ લેશો કે આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ (AI) ટૂલ્સના ઉપયોગ માટેના સૂચનો સમગ્ર એક્ટિવિટી બુકમાં બોક્સમાં મૂકવામાં આવ્યા છે. આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ (એઆઈ) કમ્પ્યુટર વિજ્ઞાનની એક શાખા છે, જે એવી સિસ્ટમ્સ અથવા મશીનો બનાવવા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરે છે જે સામાન્ય રીતે માનવ બુદ્ધિની જરૂર હોય તેવા કાર્યો કરી શકે છે. જો યોગ્ય સંસાધનો ઉપલબ્ધ હોય તો સૂચનો લેવામાં આવી શકે છે. ઇન્ટરનેટ સર્ચ માટેના સૂચનો પણ સામેલ છે. વિદ્યાર્થીઓની સલામતી સુનિશ્ચિત કરવા માટે યોગ્ય સાવચેતી રાખવી આવશ્યક છે. વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા ઇન્ટરનેટના ઉપયોગની દેખરેખ રાખવી આવશ્યક છે, અને તેઓએ જૂથોમાં કામ કરવું આવશ્યક છે.

કોણ ભણાવશે?

મધ્ય તબક્કામાં વ્યાવસાયિક શિક્ષણનો હેતુ વિદ્યાર્થીઓને વ્યાવસાયિક સંપર્ક પૂરો પાડવાનો છે, અને જ્યાં સુધી શિક્ષક શિક્ષણ કાર્યક્રમો વ્યાવસાયિક શિક્ષણમાં વિશેષતા પ્રદાન કરે છે, ત્યાં સુધી વર્તમાન શિક્ષકો સંસાધન વ્યક્તિઓ / માસ્ટર પ્રશિક્ષકોના સહયોગથી, મધ્યમ તબક્કામાં આ વિષયને હાથ ધરશે. વ્યાવસાયિક શિક્ષકની ગેરહાજરીમાં, કોઈપણ વિષયનો શિક્ષક એવા પ્રોજેક્ટ્સ માટે પ્રવૃત્તિઓનું આયોજન કરવામાં આગેવાની લઈ શકે છે જેમાં તેમની પાસે થોડી સમજ અને કુશળતા હોય છે.

શાળાના વડા મધ્યમ તબક્કે હાથ ધરવામાં આવનાર વિવિધ પ્રોજેક્ટ્સની પ્રવૃત્તિઓના સંકલન અને સમયપત્રક માટે વર્તમાન શિક્ષકોમાં શિક્ષક સંયોજકની નિમણૂક કરી શકે છે.

સલામતીનાં પગલાં

દરેક સમયે સલામતી સુનિશ્ચિત કરવા માટે યોગ્ય કાળજી લેવી જ જોઈએ. સલામતીનાં પગલાં વિદ્યાર્થીઓને પ્રદર્શિત કરવા આવશ્યક છે, જેમણે, બદલામાં, પણ નિદર્શન કરવું આવશ્યક છે

પોતાની જાતને અને બીજાઓને કેવી રીતે સલામત રાખવા તે વિશેની તેમની સમજ. જ્યાં જરૂરી હોય ત્યાં, નાના જૂથોમાં વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા ચોક્કસ સાધનો અને સામગ્રીના ઉપયોગની દેખરેખ રાખી શકાય છે. ક્ષેત્રની મુલાકાત દરમિયાન યોગ્ય સલામતી, જેમાં પરિવહનથી લઈને સંસાધન વ્યક્તિઓના અભિગમ સુધીનો સમાવેશ થાય છે, જરૂરી ધ્યાન આકર્ષિત કરવું આવશ્યક છે.

જ્યારે વિદ્યાર્થીઓ ઇન્ટરનેટનો ઉપયોગ કરી રહ્યા હોય અથવા આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ (એઆઈ) ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરતા હોય ત્યારે ઇન્ટરનેટ સલામતી અથવા સાયબર સલામતી મહત્વપૂર્ણ છે. ઇન્ટરનેટ અને એઆઈ ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરતી વખતે, વિદ્યાર્થીઓને ખાનગી માહિતીની આપ-લે, શિક્ષક દ્વારા માન્ય ન હોય તેવી સાઇટ્સની મુલાકાત લેવા, અથવા પાસવર્ડ્સ શેર કરવાના પરિણામો અને અસરો વિશે જાગૃત થવું આવશ્યક છે.

વિદ્યાર્થીઓ માટે નોંધ

પ્રિય વિદ્યાર્થીઓ,

તમે ધોરણ ૬ માં ઘણા વિષયોનો અભ્યાસ કરી રહ્યા છો, જેમ કે ભાષાઓ, સામાજિક વિજ્ઞાન, વિજ્ઞાન, ગણિત, કલા શિક્ષણ, અને શારીરિક શિક્ષણ અને સુખાકારી. બીજો એક નવો અને ઉત્તેજક વિષય કે જેનો તમે અભ્યાસ કરશો તે છે વ્યવસાયિક શિક્ષણ.

વ્યાવસાયિક શિક્ષણ તમને વિવિધ પ્રકારનાં કાર્ય અને જાતે કેવી રીતે 'કરવું' તે વિશે શીખવામાં મદદ કરશે.

જ્યારે તમે કામ વિશે વિચારો છો ત્યારે તમારે બે બાબતો યાદ રાખવી જોઈએ : (૧) બધું જ કામ મહત્વનું છે, અને (૨) લોકો માત્ર આજીવિકા બનાવવા માટે જ નહીં, પણ જીવનને વધુ આનંદકારક અને રસપ્રદ બનાવવા માટે પણ કામ કરે છે. રોજીંદા જીવનમાં તમે લોકોને અનેક પ્રકારના કામ કરતા જુઓ છો. કેટલાક કામ ઘર યલાવવા સાથે સંબંધિત છે જ્યારે કેટલાક કામ આજીવિકા મેળવવા સાથે સંબંધિત છે.

વ્યાવસાયિક શિક્ષણ તમને દૈનિક જીવનથી સંબંધિત વ્યવહારિક વસ્તુઓ સાથે વ્યવહાર કરવા અને કાર્યની દુનિયાને સમજવા માટે તૈયાર કરે છે. આ તે પ્રોજેક્ટ્સ દ્વારા થશે જે તમે શાળામાં કરશો. આ પ્રકલ્પો તમને તમારા હાથવડે કામ કરવાની, તમારા સમોવડિયાઓ સાથે જૂથમાં કામ કરવાની અને તમને જીવનમાં આત્મનિર્ભર બનવામાં મદદરૂપ થાય તેવાં કૌશલ્યો શીખવાની તક આપશે.

પ્રવૃત્તિ પુસ્તકનો ઉપયોગ કેવી રીતે કરવો?

તમે શું કરી રહ્યા છો તેનો ખ્યાલ મેળવવા માટે પ્રોજેક્ટની રજૂઆત દ્વારા વાંચો.

જરૂરી સામગ્રી

દરેક પ્રવૃત્તિની શરૂઆતમાં સૂચિબદ્ધ તમામ સામગ્રીને એકઠી કરો.

પગલાંઓને અનુસરો

1. દરેક પ્રવૃત્તિમાં સ્પષ્ટ, ક્રમાંકિત પગલાં હોય છે. દરેક કાર્ય પૂર્ણ કરવા માટે તેમને અનુસરો. તમારો સમય કાઢો અને ખાતરી કરો કે તમે આગળ વધતા પહેલા દરેક પગલાને સમજો છો. ક્ષેત્રની મુલાકાત અથવા નિષ્ણાતો સાથેની ક્રિયાપ્રતિક્રિયા દરમિયાન નોંધ લો.
2. પ્રવૃત્તિ પુસ્તિકામાં આપેલા તમામ પ્રશ્નો અને કોષ્ટકો પૂર્ણ કરો, આ તમને તમારી સમજ શીખવા અને ચકાસવા એમ બંનેમાં મદદરૂપ થશે.

તમારું કાર્ય ચકાસો

કાર્ય પૂર્ણ થયા પછી, તમે શું શીખ્યા છો અને તમે બીજું શું શીખવા માંગો છો તેના પર ચિંતન કરો. તમે જે કરી રહ્યા છો તે વિશે વિચારવા અને લખવામાં તમને બંનેને મદદ કરવા માટે પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. તમારા પોતાના શબ્દોમાં લખો, સરળ ભાષાનો ઉપયોગ કરો અને તમારાં નિરીક્ષણો અને વિચારો વહેંચો. કોઈ પ્રવૃત્તિ પૂરી કર્યા પછી, તમારા કામની સમીક્ષા કરો. ખાતરી કરો કે તમે બધા પગલાં પૂર્ણ કરી લીધાં છે અને તમારા જવાબો તપાસો.

જો પ્રવૃત્તિ બુકમાં જગ્યા પૂરતી ન હોય, તો કૃપા કરીને એક અલગ નોટબુક અથવા ઢીલી શીટ્સનો ઉપયોગ કરો, જેને તમે પોર્ટફોલિયોમાં ઉમેરી શકો છો.

મદદ માટે પૂછો

જો તમે કોઈ પ્રવૃત્તિના કોઈ પણ ભાગ વિશે અચોક્કસ હોવ, તો શિક્ષક, માતાપિતા અથવા સાથીદારોને મદદ માટે પૂછવામાં અચકાશો નહીં. જો કંઈક અસ્પષ્ટ હોય તો જરૂરી હોય તેટલા પ્રશ્નો પૂછો. સહયોગ અને ચર્ચા શિક્ષણને વધુ મનોરંજક અને અસરકારક બનાવી શકે છે.

તમે ઇન્ટરનેટ શોધ અથવા એઆઈ ટૂલ્સનો ઉપયોગ કરીને પણ મદદ મેળવી શકો છો. એઆઈ એટલે આર્ટિફિશિયલ ઇન્ટેલિજન્સ અને એઆઈ ટૂલ્સ, અમને વસ્તુઓ શોધવામાં અથવા ઝડપથી કંઈક કરવામાં મદદ કરીને અમારા કાર્યોને સરળ બનાવે છે. એઆઈ (AI) ટૂલ્સના કેટલાક ઉદાહરણો ચેટજીપીટી (ChatGPT), અનુવાદ માટેના સાધનો અથવા કશાક વિશે માહિતી મેળવવા માટેના સાધનો છે. મહેરબાની કરીને નોંધ લેશો કે તમારા પ્રકલ્પો માટે AI જરૂરી નથી; તમે તેનો ઉપયોગ કરી શકો છો જો તમે ઇચ્છે છે.

વિરામો લેતા રહો

પ્રવૃત્તિઓમાં ઉતાવળ ન કરો. જો તમને થાક લાગવા માંડે છે, તો થોડો વિરામ લો.

સર્જનાત્મક બનો

કેટલીક પ્રવૃત્તિઓમાં ઓપન-એન્ડેડ પ્રશ્નો હોઈ શકે છે અથવા તમારા સર્જનાત્મક ઇનપુટ્સ માટે પૂછવામાં આવી શકે છે. તમારી કલ્પનાને વહેવા દો.

હકારાત્મક રહો

નવી વસ્તુઓ શીખવી પડકારજનક હોઈ શકે છે. સકારાત્મક રહો અને યાદ રાખો કે પ્રેક્ટિસ તમને સંપૂર્ણ બનાવે છે.

પ્રતિબિંબિત કરો

દરેક પ્રવૃત્તિમાંથી તમે શું શીખ્યા છો તેનો વિચાર કરો. તમારી પ્રગતિને સાથીદારો અને શિક્ષકો સાથે શેર કરો અને તેમના પ્રતિસાદ માટે પૂછો.

તમારા પરિયોજનાઓની રચના કરો

તમે અન્ય વસ્તુઓ કરવાનું તમારા શીખવા પર કેવી રીતે નિર્માણ કરવાનું ચાલુ રાખી શકો છો તે વિશે વિચારો.

પ્રવૃત્તિ પુસ્તકમાંની વસ્તુઓ સિવાયની, વિવિધ વસ્તુઓનો પ્રયાસ કરો. કંઈક કરવાની નવી રીત અથવા કદાચ વિવિધ સામગ્રીનો ઉપયોગ કરી શકાય છે. જો તમને કોઈ મુશ્કેલીનો સામનો કરવો પડે છે અથવા કંઈક અલગ કરવાનો પ્રયાસ કરવો હોય, તો અન્ય લોકો સુધી પહોંચો અથવા પુસ્તકાલયના પુસ્તકોની સલાહ લો. પરંતુ તમારા જૂથ અને શિક્ષક સાથે આ અંગે ચર્ચા કરવાનું ભૂલશો નહીં. તમે શાળાના ક્લાકોથી આગળ કામ કરવા અને ઘરે

કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ કરવા માંગતા હોઈ શકો છો. તમે જે શીખ્યા તેનાથી તમે તમારા પરિવાર અને મિત્રોને પણ મદદ કરી શકો છો.

જો તમારી પાસે અહીં સૂચવેલા પ્રોજેક્ટ્સ સિવાયના અન્ય પ્રોજેક્ટ્સ માટેના કોઈ વિચારો હોય, તો તમે તેને તમારા શિક્ષક સાથે શેર કરી શકો છો, જે તમને તમારા પ્રોજેક્ટને ડિઝાઇન કરવામાં મદદ કરશે.

ઇન્ટરનેટ સલામતી

જો તમે ઇન્ટરનેટ સર્ચ અથવા એઆઇ ટૂલ્સ અથવા બંનેનો ઉપયોગ કરો છો, તો કૃપા કરીને તે પુખ્ત વયના લોકોની દેખરેખ હેઠળ કરો. તમે ઇન્ટરનેટ પર જે એક્સેસ કરી રહ્યાં છો તેનાથી તમારે સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. જે રીતે તમારી શાળા અને ઘરની આસપાસ અને તેની આસપાસ એવી જગ્યાઓ છે જ્યાં તમે પુખ્ત વયના લોકો વિના નહીં જાઓ, તેવી જ રીતે ઇન્ટરનેટ પર એવી જગ્યાઓ છે જે કોઈના માટે પણ સુરક્ષિત નથી, ન તો તમારા માટે, ન તો પુખ્ત વયના લોકો માટે. તમારે કાળજી લેવી જ જોઈએ, અને જ્યારે પણ શંકા હોય, ત્યારે તમે જેના પર વિશ્વાસ કરો છો તેને પૂછો.

© NCERT
not to be republished

ભારતનું બંધારણ

આમુખ

અમે, ભારતના લોકો, ભારતને એક [સાર્વભૌમ સમાજવાદી બિનસાંપ્રદાયિક લોકશાહી પ્રજાસત્તાક] બનાવવા માટે ગંભીરતાપૂર્વક સંકલ્પ કર્યો છે અને તેના તમામ નાગરિકોને ખાતરી આપવા માટે:

સામાજિક, આર્થિક અને રાજકીય ન્યાય;

વિચાર, અભિવ્યક્તિ, માન્યતા, વિશ્વાસ અને પૂજાની સ્વતંત્રતા;

સ્થિતિ અને તકની સમાનતા; અને તે બધામાં પ્રોત્સાહન આપવા માટે

વ્યક્તિની ગરિમા અને [રાષ્ટ્રની એકતા અને અખંડિતતા] ની ખાતરી આપતી બંધુત્વ;

આપણી બંધારણ સભામાં આ છઠ્ઠીસમી નવેમ્બર, 1949 ના રોજ, અમે આથી આ બંધારણને અપનાવીએ છીએ, અમલમાં મૂકીએ છીએ અને આપણી જાતને આપીએ છીએ.

1. બંધારણ (ચુંમાલીસમો સુધારો) અધિનિયમ, 1976, કલમ. 2 દ્વારા "સાર્વભૌમ લોકશાહી પ્રજાસત્તાક" માટે બદલવામાં આવ્યું. (તા. 3.1.1977 થી અમલમાં)
2. બંધારણ (ચુંમાલીસમો સુધારો) અધિનિયમ, 1976, કલમ. 2 દ્વારા "રાષ્ટ્રની એકતા" માટે બદલવામાં આવ્યું. (તા. 3.1.1977 થી અમલમાં)

અનુક્રમણિકા

પ્રસ્તાવના	iii
પુસ્તક વિશે	v
ભાગ ૧: જીવન સ્વરૂપો સાથે કામ કરવું	1
પ્રોજેક્ટ ૧: શાળા રસોડાનો બગીચો	3
પ્રોજેક્ટ ૨: જૈવવિવિધતા રજિસ્ટર	34
ભાગ ૨: મશીનો અને સામગ્રીઓ સાથે કામ કરવું	55
પ્રોજેક્ટ ૩: નિર્માતા કૌશલ્યો	57
પ્રોજેક્ટ ૪: એનિમેશન અને રમતો	81
ભાગ ૩: માનવ સેવાઓમાં કામ કરવું	103
પ્રોજેક્ટ ૫: શાળા સંગ્રહાલય	105
પ્રોજેક્ટ ૬: અગ્નિ વિના રસોઈ	125
પરિશિષ્ટ ૧: પ્રોજેક્ટ નમૂનો	154
પરિશિષ્ટ ૨: અભ્યાસક્રમના ધ્યેયો અને ધોરણ ૬ માટે શીખવાના પરિણામો	160
પરિશિષ્ટ ૩: ધોરણ ૬ થી ૮ માટેના ઉદાહરણરૂપ પ્રોજેક્ટ્સ	162
પરિશિષ્ટ ૪: સમય ફાળવણી અને શીખવાના પરિણામોનું મેપિંગ	164

not to be republished

An Initiative of the Ministry of Education

*If you are stressed, anxious, worried,
sad or confused about ....*

Studies and Exams

Personal Relationships

Career Concerns

Peer Pressure

Seek Support of Counsellors

**Call
8448440632**

**National Toll-free
Counselling Tele-Helpline
8am to 8pm
All days of the week**

MANODARPAN

Psychosocial Support for Mental Health & Well-being of Students
during the COVID-19 Outbreak and beyond
(An initiative by Ministry of Education, Government of India, as part
of Atma Nirbhar Bharat Abhiyan)

[www.https://manodarpan.education.gov.in](https://manodarpan.education.gov.in)